

INNOVATION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

THE INNOVATION ECONOMY

Electronic Scientific and Practical Journal

2025 / 6

@QMI_Institut

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225 - uy

www.kstu.uz
www.ojs.qmii.uz

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

3-jild
6-son
noyabr, 2025

November 2025
Volume 3
Number 6

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА
Научно-практический
электронный журнал

THE INNOVATION ECONOMY
Electronic Scientific and Practical
Journal

ISSN: 3030-315X

ojs.qmii.uz

Muassis:

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi o'rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qarshi davlat texnika universiteti

Mas'ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Qarshi davlat texnika universiteti

Texnik muharrir:

F.F.Haqqulov, PhD

Qarshi davlat texnika universiteti

*Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda
jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.*

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko'chasi 225-uy

Tel.: +998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Faks: +998 (75) 221 1395

E-mail: innoeconomic@qmii.uz

"Innovatsion iqtisodiyot" ilmiy - amaliy
O'zbekiston elektron jurnali ta'lim, fan va
innovatsiyalar Respublikasi Oliy vazirligi
huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi**
rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli
qarori bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

**Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar
nashr etiladi:**

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko'rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

*Ovchinikov Viktor Nikolayevich - i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal
Universitet, Rossiya)*

Solodovnikov Sergiy Yurevich - i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika universiteti)

Sidorov Viktor Aleksandrovich - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)

Shevchenko Igor Viktorovich - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)

*Kusainov Xalel Xaymullievich - i.f.d., professor, akademik (Qozog'iston Respublikasi
Milliy fanlar akademiyasi)*

*Samandarzoda Iskandar Hakim - i.f.d., professor (SH.Shotemur nomidagi Tojikiston
agrar universiteti)*

*Gibadullin Artur Arturovich - i.f.n. dotsent (Milliy tadqiqot universiteti, Moskva
energetika instituti, Rossiya)*

*Voynash Sergey Aleksandrovich - i.f.n. dotsent (Qozon Volga bo'yi (federal)
universiteti)*

*Pulyayeva Valentina Nikolayevna - i.f.d. professor (Rossiya Federatsiyasi hukumati
qoshidagi moliya universiteti)*

*Morkovkin Dmitriy Yevgeniyevich - i.f.d. professor (Rossiya Federatsiyasi hukumati
qoshidagi moliya universiteti)*

*Sadriddinov Manuchehr Islomiddinovich - i.f.d., professor, (Tojikiston Respublikasi
Milliy fanlar Akademiyasi)*

*Perskaya Viktoriya Vadimovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati
huzuridagi Moliya universiteti)*

*Molchanov Igor Nikolayevich - i.f.d., professor, (Lomonosov nomidagi Moskva davlat
universiteti)*

*Basova Mariya Mixaylovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati
huzuridagi Moliya universiteti)*

*Chupin Aleksandr Leonidovich - i.f.d., professor, (P.Lumumba nomidagi Rossiya
xalqlar do'stligi universiteti)*

*Nezamaykin Valeriy Nikolayevich - i.f.d., professor, (Rossiya davlat gumanitar
universiteti)*

*Nikonorova Alla Vladimirovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati
huzuridagi Moliya universiteti)*

*Dmitriyeva Olga Aleksandrovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati
huzuridagi Moliya universiteti)*

*Shvets Yuriy Yuryevich - i.f.n., dotsent, (Rossiya Fanlar akademiyasining Nazarot
fanlari instituti)*

*Kolosova Yelena Valeryevna - i.f.n., dotsent, (Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot
universiteti)*

Tahririyat Kengashi a'zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik

Bozorov Orifjon Shodiyevich - t.f.n., dotsent

Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor

Vaxabov Abduraxim Vasikovich - i.f.d., professor

Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor

Xatamov Ochildi Qurbonovich - i.f.d., professor

Fayziyeva Shirin Shodmonovna - i.f.n., professor

Jumayeva Gulrux Jo'raqulovna - i.f.n., professor

Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent

Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor

Yakubova Shamshinur Shuxratovna - i.f.d. dotsent

Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Samiyeva Gulnoza Toxirovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aliqulov Azamat Tuyg'unovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aminov Fazlitdin Baxadirovich - i.f.n., dotsent

Xo'jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Jonuzokov Mirzabek Kulmamatovich - i.f.f.d. (PhD), dotsent

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

Barqaror iqtisodiy rivojlanishda mintaqani salohiyatidan samarali foydalanishning nazariy asoslari

Bo'riyev Sardor Norovich

Теоретические основы эффективного использования региональных полномочий в устойчивом экономическом развитии

Буриев Сардор Норович

Theoretical basis for the effective use of regional powers in sustainable economic development

Buriev Sardor Norovich

Received: November 3, 2025 Revised: November 8, 2025

■ Accepted: November 11, 2025 ■ Published Online: December 1, 2025

- **Annotatsiya:** Mazkur maqolada "iqtisodiy o'sish", "iqtisodiy salohiyat" tushunchalariga iqtisodchi olimlar tomonidan berilgan ilmiy nazariy ta'riflar va ularning qiyosiy tahlili keltirilgan, shuningdek, iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda mintaq salohiyatining ahamiyati, uning asosiy elementlari yoritilib, iqtisodiy salohiyatning turkumlanishi hamda undan foydalanish imkoniyatlarini strategik boshqarish yo'nalishlari berilgan.
- **Kalit so'zlar:** Iqtisodiy o'sish, iqtisodiy salohiyat, iqtisodiy rivojlanish, salohiyat elementlari.
- **Аннотация:** В статье представлены научно-теоретические определения, данные экономистами понятиям «экономический рост» и «экономический потенциал», и их сравнительный анализ, а также обозначена роль регионального потенциала в обеспечении устойчивого экономического развития и экономического роста, его основные элементы, а также даны направления классификации экономического потенциала и стратегического управления его использованием.
- **Ключевые слова:** Экономический рост, экономический потенциал, экономическое развитие, элементы потенциала.
- **Abstract:** The article presents the scientific and theoretical definitions of the categories "economic growth" and "economic potential", their comparative analysis, as well as the importance of the economic potential of the region in ensuring sustainable development and economic growth, the main elements, the classification of economic potential and the directions of strategic management of the possibilities of its use.
- **Key words:** Economic growth, economic potential, economic development, potential elements.

KIRISH

Jahonda innovatsion taraqqiyot sharoitida mamlakatlar va mintaqalarni barqaror mintqa salohiyatidan samarali foydalanish xususiyatlarini va tendensiyalarini aniqlash, mintaqalarning o'ziga xos jihatlarini e'tiborga olib, zamonaviy yondashuvlar asosida prognozlashga qaratilgan keng qamrovli ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Jumladan, mintaqalar barqaror mintqa salohiyatidan samarali foydalanishini ta'minlashda ijtimoiy, iqtisodiy va innovatsion omillarning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda mazkur omillarning ta'sirini baholash hamda prognozashtirish uslubiyotini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.[1]

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022 – 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi, 2022 yil 6 iyuldagi PF-165-son "2022–2026 yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi, 2020 yil 29 oktabrdagi PF-6097-son "Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonlari, 2020 yil 1 maydagi PQ-4702-son "Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishni reyting baholash tizimini joriy yetish to'g'risida"gi, 2017 yil

8 avgustdagi PQ-3182-son "Hududlarning jadal mintqa salohiyatidan samarali foydalanishini ta'minlashga doir ustuvor chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlari va mintaqalarni kompleks rivojlantirishga doir boshqa meyoriy- huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda muayyan darajada xizmat qiladi.[2]

ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodiy o'sish muammolari hozirgi kunda iqtisodiy munozaralarda, turli siyosatchilar, hukumat a'zolari, turli millat vakillari muloqotlarida markaziy o'rin tutadi. Chunki, real ishlab chiqarishning o'sishi har qanday xo'jalik tizimiga xos cheklangan resurslar sharoitida cheksiz ehtiyojlarni qondirish muammosini ma'lum darajada hal qilish imkonini beradi.

Barqarorlik nazariyasi uzoq tarixga ega, u boshqa bilim sohalari va ilmiy fanlar: matematika, kibernetika, tizimlar nazariyasi va boshqalarning bir tarmog'i sifatida paydo bo'lgan. Uning asoslarini faylasuflar, matematiklar, fiziklar va iqtisodchilar qo'ygan. Ular "barqarorlik" tushunchasiga turli uslubiy yondashuvlarni asoslab berdilar, ularning xarakteristikalarini keltirishgan (1-jadval).

1-jadval

"Barqarorlik" tushunchasiga metodologik yondashuvlarning tavsiflari

METODOLOGIK YONDASHUV	BARQARORLIK TURI	NAMOYONDALARI
Mexanik	Harakat barqarorligi	P.S. Laplas, J.L. Lagranj, A. Puankare, A.M. Lyapunov
Falsafiy	Shakl barqarorligi	G. Hegel, A.A. Bogdanov, F. Shelling, Ye. Yanch
Tizimli	Tizim barqarorligi	R. Akkof, L. Fon Bertalanfi, Y. Urmansev, Ye. Laslo
Biologik	Tizim barqarorligi	D. Yum, T. Maltus, G. Spenser[[3]
Kibernetik	Tizim barqarorligi	N. Viner, U. Eshbi, V.M. Glushkov
Kibernetik	Tizim barqarorligi	N. Viner, U. Eshbi, V.M. Glushkov

Ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar barqarorligining mavjud ta'riflarni qiyosiy tahlilimiz natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy fan tomonidan umumiy qabul qilingan ta'rif ishlab chiqilmagan. Ta'riflarni shakllantirishda asosan to'rtta alohida yondashuv mavjudligi aniqlandi.

Birinci yondashuv tarafdorlari ijtimoiy-iqtisodiy tizimning barqarorligini tizimning xavfsizligi, barqarorligi, ishonchliligi, yaxlitligi va mustahkamligi bilan bog'laydilar (2-jadval).

Ikkinchi yondashuv tarafdorlari barqarorlikni

ijtimoiy-iqtisodiy tizimning asosiy parametrlarining nisbiy o'zgarmasligi, tizimning ma'lum vaqt davomida o'zgarmasligi sifatida talqin qiladilar. Biroq, ijtimoiy-iqtisodiy tizim o'z-o'zini tashkil qiladi, tizim yoki uning funksiyalarini o'zgartirish manbai, mualliflar ta'kidlaganidek, "tizimning o'zida".

Uchinchi yondashuv vakillari ijtimoiy-iqtisodiy tizimning barqarorligini tizimning barqaror faoliyat ko'rsatishi, rivojlanishi, mo'ljallangan traektoriya bo'ylab harakatlanishi, o'z-o'zini rivojlanishi bilan bog'laydi.

2-jadval

“Ijtimoiy-iqtisodiy tizimning barqarorligi” tushunchasiga muallif yoki mualliflar jamoasi tomonidan berilgan ta’riflar

Nº	MUALLIF YOKI MUALLIFLAR JAMOASI	BERILGAN TA'RIF
Barqarorlik tizimning xavfsizligi, barqarorligi, ishonchliligi, yaxlitligi va mustahkamligi sifatida		
1.	V.A. Los	Barqarorlik mamlakat yaxlitligining kafolati bo'lib, davlat pul tizimining ishonchliligi bilan uzviy bog'liqdir
2.	N.T. Agafonov	Milliy iqtisodiyotning barqarorligi uning xavfsizligi, doimiy yangilanish va o'zini-o'zini taraqqiy etish mezonini asosida belgilanadi.
3.	T.M. Konoplyanik	Umumiy ma'noda iqtisodiy tizimning barqarorligi bu tizimning o'zgaruvchan muhitda uzoq muddatli rivojlanish vektoriga nisbatan yaxlitligi va barqarorligini saqlab qolish xususiyatidir.
Barqarorlik tizimning nisbiy o'zgarmasligi sifatida		
4.	L.Gurieva	Mintaqaviy tizimlarning barqarorligi mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimning asosiy parametrlarining nisbiy o'zgarmasligi, ularni tashqi va ichki tomondan turli omillar ta'sirida belgilangan chegaralarda ushlab turish qobiliyati sifatida tavsiflanadi.
5.	L.G. logman	Barqarorlik iqtisodiy tizimning asosiy dinamik xususiyatlaridan biri sifatida, tizimning har qanday ichki yoki tashqi ta'sirdan so'ng muvozanat, dastlabki yoki unga yaqin barqaror holatga qaytish xususiyatini ifodalaydi.
6.	M.Yu. Kalinchikov	Iqtisodiy barqarorlik - bu tizimning unga ichki va tashqi ta'sirlar jarayonida o'zining real (yoki unga yaqin) holatini saqlab qolish va qayta ishlab chiqarish (tiklash) qobiliyati.
Barqarorlik tizimning rivojlanish qobiliyati sifatida		
7.	X.B. Dusaev	Ijtimoiy – iqtisodiy tizimning barqarorligi - asosiy, qayta tiklanmaydigan resurslar xarajatlarini ko'paytirmasdan yoki minimallashtirmasdan, uni rivojlantirish resurslaridan samarali foydalanish, mustaqil ravishda o'zgartirish, uning ijobiy o'zgarishi ko'rsatkichlarini doimiy ravishda oshirish qobiliyati.
8.	A.I. Tatarkin	Barqarorlik – bu tizimning doimiy tashqi va ichki salbiy ta'sirlar sharoitida muvozanatga yaqin holatda ishlash qobiliyati.
9.	V.V. Popkov	Mintaqaviy iqtisodiyotning barqarorligi uning ichki va tashqi omillarning siljishlari ta'siri ostida rivojlanish funktsiyalarini izchil bajarish va shu bilan birga natijalarning maqbul sifati va samaradorligini ta'minlash qobiliyatidir
Barqarorlik ijtimoiy-iqtisodiy tizimning dinamik muvozanatni saqlash qobiliyati sifatida		
10.	V.A. Kretinin Ye.S. Bodryashov	Mintaqaning iqtisodiy tizimining iqtisodiy barqarorligi tashqi va ichki muhit parametrlari maqbul chegaralarda o'zgarganda dinamik muvozanatni saqlash uchun tizimning yaxlit shaklidir
11.	N.V. Chaykovskaya	Barqarorlik-bu “tashqi va ichki muhit parametrlari maqbul chegaralarda o'zgarganda dinamik muvozanatni saqlash uchun tizimning integratsiyalashgan xususiyati”

To'rtinchi yondashuv tarafdorlari barqarorlikni ijtimoiy-iqtisodiy tizimning dinamik muvozanatni saqlash qobiliyati deb tushunadilar. Shunday qilib, mualliflarning fikricha, barqarorlik "tashqi va ichki muhit parametrlari maqbul chegaralarda o'zgarganda dinamik muvozanatni saqlash uchun tizimning integratsiyalashgan xususiyatidir".

Ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik ikkita yo'nalishni o'z ichiga oladi: ijtimoiy va iqtisodiy; Shuning uchun, birinchi navbatda, ushbu tushunchalarning mohiyatini tushunish juda muhimdir. Ijtimoiy barqarorlik deganda hozirgi va kelajak avlodlar uchun turmush faravonligini yanada yaxshilashni anglatadi. Iqtisodiy barqarorlik o'zida iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash va taminlash qobiliyati mujassam qiladi, yana shuningdek barqaror iqtisodiy rivojlanish tabiiy resurslardan samarali foydalanishni ham taminlashi lozim hisoblanadi. Demak, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni inson manfaatlariga putur etkazmasdan iqtisodiy o'sishni ta'minlash va tabiatga salbiy tasir qilmasdan ularning ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini tushunish mumkin. Shuningdek, innovatsion rivojlanish modeliga o'tish sharoitida mintaqalarning barqaror mintaqalar salohiyatidan samarali foydalanishini ta'minlash zamonaviy innovatsion g'oyalar, ishlanmalar va ilm talab texnologiyalar asosida amalga oshirishga taqozo etmoqda.

Ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik nuqtai nazaridan ular beshta etakchi ko'rsatkichni aniqladilar: erga egalik, turmush sharoiti, oziq-ovqat xavfsizligi, shaxsiy boylik va boylikning subektiv o'zgarishi. Ularning fikricha, to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy foyda er qiymatini oshirishni, bilvosita iqtisodiy foyda esa bandlik va mahalliy biznesning hayotiylikini o'z ichiga oladi va o'z navbatida bu omillarning barchasi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka ta'sir qiladi. Qashshoqlik va er tanqisligi kabi iqtisodiy muammolar ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka ta'sir qiluvchi asosiy omillar hisoblanadi. Iqtisodiy o'sish va iqtisodiy salohiyat bilan bog'liq bo'lgan ilmiy nazariy tadqiqot va iqtisodchi olimlarning fikr mulohazalari o'rganilgan holda ushbu tushunchalarni ochib berishga o'ziga xos yondashilgan. Muallif mintaqalar iqtisodiy o'sishi va uning iqtisodiy salohiyati xususida o'z xulosasini shakllantirib, salohiyat elementlari va ulardan samarali foydalanish masalalari bo'yicha o'z taklifini kiritgan.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ilmiy maqolani tayyorlashda ilmiy abstraktsiya, induksiya va deduksiya, ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni tizimli tahlil qilish, qiyosiy tahlil singari usullardan keng foydalanilgan.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Iqtisodiy o'sish turli nuqtai-nazarlar orqali o'rganilishi sababli, uning intensiv va ekstensiv turlarini ajratib ko'rsatish mumkin. Ekstensiv iqtisodiy o'sish tabiiy resurslar, ishchi kuchi va kapital kabi ishlab chiqarish omillarini qo'shimcha jalb qilish va faqat ularning miqdoriy oshishi hisobiga ro'y beradi. Bunda ularning sifat va texnikaviy darajasi o'zgarmasdan qoladi. Intensiv iqtisodiy o'sish ilmiy-texnikaviy bazani takomillashtirish va barcha ishlab chiqarish omillaridan samarali foydalanib, mehnat unumdorligini oshirish orqali ta'minlanadi. Intensiv yo'l ishlab chiqarishga jalb etilgan resurslarning har bir birligidan olinadigan samaraning, pirovard mahsulot miqdorining o'sishida, mahsulot sifatining oshishida o'z ifodasini topadi.

Nazariyalar va ularda harakatlantiruvchi kuchlarning xilma-xilligi mintaqaning iqtisodiy tizimlari rivojlanishining maqsadi, manbai, harakatlantiruvchi kuchi va boshqariladigan omilini tavsiflovchi yagona umumiy butunlikni aniqlash vazifasining murakkabligi bilan izohlanadi. Biroq, maqsadlar, o'sish omillari, boshqariladigan kategoriyalar va harakatlantiruvchi kuchlar diqqat bilan o'rganilganda, ko'rish mumkinki, ularning barchasi umumiy birta iqtisodiy tizimning "salohiyati" degan tushunchaga birlashgan bo'lib, har biri uning bir bo'lagi hisoblanadi.

"Salohiyat" atamasi biror sub'ektda yashirin, o'zini hali to'liq namoyon kilmagan imkoniyatlar mavjudligini bildiradi, bu imkoniyatlar ob'ektiv yoki sub'ektiv shart-sharoitlarga muvofiq ularning faoliyat sohasida o'zini namoyon etmagan bo'ladi. Iqtisodiy nazariyada ham salohiyat har qanday sohadagi mavjud vositalar, imkoniyatlar to'plami sifatida ta'riflanadi, ammo shu bilan birga "salohiyatli" atamasi "amalga oshirish qobiliyatiga ega" degan ma'noni anglatadi, uning mavjudligi va foydalanilishi ehtimoliy omil hisoblanadi. Iqtisodiy adabiyotlarda ijtimoiy-iqtisodiy tizimning, jumladan mintaqalar iqtisodiyotining salohiyati deganda nima tushunilishi borasida kelishmovchiliklar mavjud. Masalan, Oksford lug'atida iqtisodiy salohiyat bu raqobatbardoshlikni ta'minlaydigan quvvat va imkoniyat darajasi deb ta'rif berilgan bo'lsa, boshqa manbada iqtisodiy salohiyat "xalq xo'jaligi tarmoqlarining ma'lum davr mobaynida kapital qurilishni amalga oshirish, yuk tashish va aholiga xizmat ko'rsatish qobiliyatlari to'plami" deb ta'rif keltirilgan. Bir qator ilmiy nashrlarda ham mualliflarning iqtisodiy salohiyat bo'yicha yagona fikrlari kuzatilmaydi. Jumladan, A.Yu. Chalenko iqtisodiy salohiyatni mavjud bo'lgan resurslar to'plami, shuningdek, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning ishlab chiqarish va iqtisodiy munosabatlari natijasi deb tavsiflagan. Yana bir manbada "iqtisodiy salohiyatning hajmi ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanganligini, mamlakatning raqobatbardoshligini, korxonalarning kapitallashuv darajasini ko'rsatadi" deb ta'kidlangan.[4]

F.M. Rusinovning fikriga ko'ra, salohiyat keng ma'noda

mavjud bo'lgan va ma'lum maqsadga erishish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan vositalar, zaxiralar, manbalarni anglatadi. Ushbu tushunchada iqtisodiy salohiyat to'plangan buyumlashtirilgan oldingi mehnatga tenglashtiriladi. Fikrimizcha, iqtisodiy salohiyatning mazmunini bu qadar toraytirish mumkin emas, chunki odamlarning jonli faoliyati, jonli mehnatsiz o'tmishdagi mehnat shunchaki zaxiradir, uni faqat shartli ravishda salohiyat deb atash mumkin. Ayrim iqtisodchi olimlar iqtisodiy salohiyatni milliy boylikka tenglashtiradilar. Ammo milliy boylik iqtisodiy salohiyatdan kengroq tushunchadir. Iqtisodiy salohiyat mehnat bilan yaratilgan moddiy ne'matlarining jamg'arilishini ta'minlaydi, ammo tabiiy resurslarni yaratmaydi, balki ularni ne'matlar yaratish uchun ishlatadi va shu tariqa milliy boylikning bir qismi hisoblanadi. Iqtisodchi olimlarning ishlarida aks ettirilgan salohiyatni tasniflashning boshqa usullari ham amaliyot uchun ahamiyatlidir. Masalan, bir qator mualliflar salohiyatni bloklar bo'yicha, tabiiy va ishlab chiqarish resurslarini, aholi, tashkilot va boshqaruvni ajratgan holda tarkibiy unsurlar bo'yicha ko'rib chiqishni taklif qilishadi. Shu bilan birga, hudud va mintaqaning hududlararo, davlatlararo va jahon aloqalari va kommunikatsiya tizimlaridagi mavqei aks ettiruvchi geosiyosiy salohiyat alohida ajratib ko'rsatiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Iqtisodiy salohiyatning bir qator ta'riflarida faqat iqtisodiy soha nazarda tutilgan, ya'ni resurslar birinchi o'ringa olib chiqilib, iqtisodiyotning asosiy maqsadi - insonlarning ehtiyojlarini qondirish aks ettirilmagan. Shuning uchun "iqtisodiy salohiyat deganda iqtisodiyotning belgilangan muddatda ma'lum hajmda hamda sifatda tovar va xizmatlar ishlab chiqarish va ularni iste'molchilarga etkazish qobiliyati tushunilishi kerak". Ammo, ushbu ta'rifda ham iqtisodiy faoliyat natijasida yaratilgan, lekin tovar va xizmat bo'lmagan ne'matlar, hisobga olinmaydi, masalan, oilada ishlab chiqarilgan ne'matlar. Shuni inobatga olib, biz iqtisodiy salohiyatga iqtisodiyotning belgilangan muddatda ma'lum hajmda hamda sifatda ne'matlarni ishlab chiqarish va iste'molchilarga etkazish qobiliyati deb tushuncha berishimiz mumkin.

Ko'rib o'tilgan yondashuvlarning ahamiyatli xususiyati

shundaki, ularda asosan resurslardan iqtisodiy foydalanishni ifodalaydigan faqat ijtimoiy-iqtisodiy tizimning iqtisodiy salohiyati o'rganilgan. Ammo, ijtimoiy iqtisodiy tizim sub'ektlari ham iqtisodiy ham noiqtisodiy manfaatlar bilan birlashtirilgan. Bunday holatda iqtisodiy salohiyat iqtisodiy jarayonga jalb qilingan ijtimoiy iqtisodiy tizim salohiyatining ma'lum bir qisminigina tashkil etadi. Mintaqa umumiy salohiyatini ijtimoiy va iqtisodiy tarkibiy qismlarga ajratish mumkin.

Ijtimoiy salohiyat-siyosiy, ma'naviy, falsafiy-axloqiy, madaniy-etnik xususiyatidagi mavjud yoki ehtimoldagi turmush darajasi mezonlari va cheklanmalari doirasida hayot faoliyatini tashkil etish bo'yicha imkoniyatlar va mazkur sharoitda hayot darajasi sifat ko'rsatkichlaridir.

Yuqoridagi nazariy tahlillar mintaqa salohiyatini aholi, davlat va atrof-muhit manfaatlarini inobatga olgan holda mavjud resurslardan foydalanish asosida uzoq muddatli faoliyatni ta'minlash qobiliyati sifatida aniqlashga imkon beradi. Shunga asosan, hududning salohiyatini tabiiy salohiyat, ishlab chiqarish salohiyati, ilmiy-texnik salohiyat, boshqaruv salohiyati, mehnat salohiyati kabi tarkibiy unsurlardan iborat tizim sifatida ko'rib chiqish mumkin. Mintaqaning salohiyati belgilangan maqsadga erishish uchun mavjud bo'lgan va ishlatilishi mumkin bo'lgan vositalar, zaxiralar, resurslar hisoblanadi. Salohiyat, mohiyatiga ko'ra, mintaqani harakatga keltirilishi mumkin bo'lgan imkoniyatdir, demak, agar resurslar va zaxiralar ko'paymasa, faqat ulardan intensiv foydalanish ularning kamayishiga olib keladi.[5] Agar mintaqa resurslarni ko'paytirsas, zaxiralarni kengaytirsas, innovatsion zaxiralarni, investitsiyalarni ko'paytirsas, u holda mintaqaning salohiyati o'sishiga intiladi.

Yuqorida aytib o'tilganlarga asosan, mintaqaning iqtisodiy salohiyati, bizning fikrimizcha, foydalanish imkoniyatlarini boshqarish nuqtai nazaridan ham quyidagi tarkibiy qismlarning majmuasi sifatida ifodalanishi mumkin: resurs salohiyati (bazaviy), funktsional salohiyat (foydalanish), rezerv salohiyat (o'sish), ularning yig'indisi mintaqa salohiyatini strategik boshqarish (rivojlanish)ni beradi. Mintaqa salohiyati o'zining muayyan ichki tuzilishiga ega bo'lgan murakkab tizim hisoblanadi va bir qator xususiyatlarga ko'ra turkumlanadi (3-jadval).

Mintaqa salohiyatining turkumlanishi

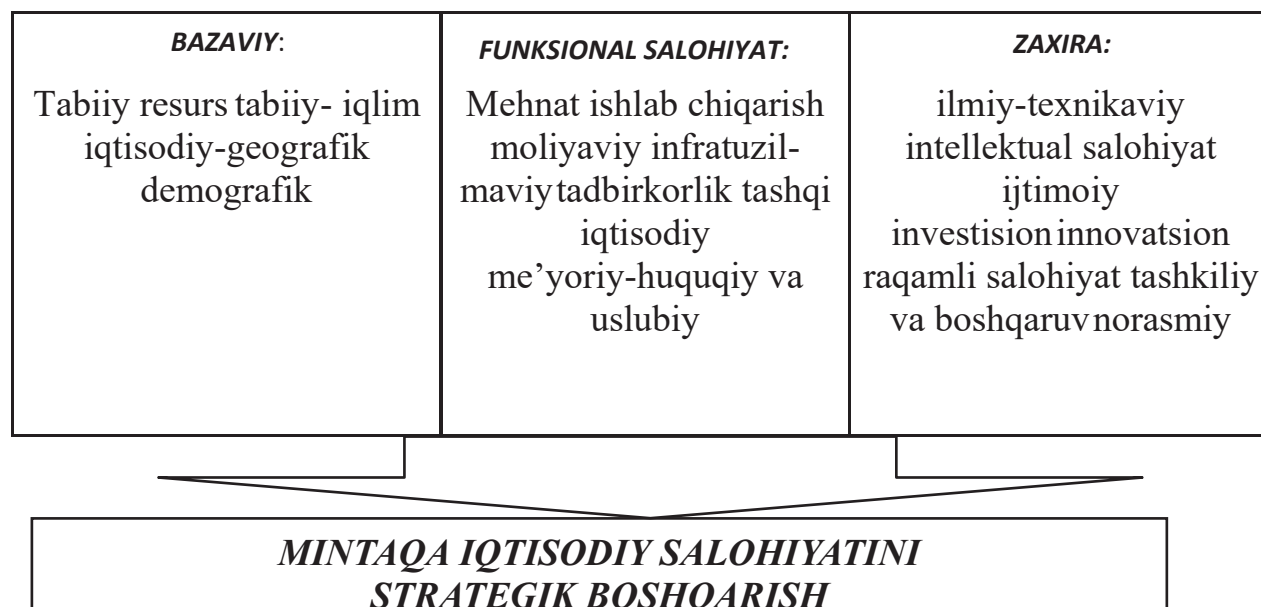
TURKUMLASH BELGISI	SALOHİYAT KO'RINISHI
Namoyon bo'lishiga ko'ra	Iqtisodiy-Ijtimoiy
Foydalanish istiqbollari bo'yicha	Ishlatilayotgan investitsion Rezerv (zaxira)
Mazmuniga ko'ra	Resursli jarayonli
Foydalanish imkoniyatlari bo'yicha	Bazaviy Funktsional Rezerv

Yuqoridagilarga asosanib, mintaqa salohiyatiga quyidagicha ta'rif berishimiz mumkin: mintaqa sub'ektlari o'rtasidagi resurslarvarayonlarnibaholash, foydalanishvarivojlantirish

imkoniyatlari bo'yicha iqtisodiy munosabatlar to'plami.

Iqtisodiy salohiyatdan foydalanish imkoniyatlarini boshqarish nuqtai- nazaridan uning tarkibiy tuzilmasini ko'rinishi 1-rasmda keltirilgan.

MINTAQANING IQTISODIY SALOHİYATI

1-rasm. Mintaqa iqtisodiy salohiyatidan foydalanish imkoniyatlarini strategik boshqarish

Biz taklif etayotgan mintaqa salohiyatidan foydalanish imkoniyatlarini boshqarish nuqtai- nazaridan turkumlarning har biri o'ziga xos ham iqtisodiy, ham noiqtisodiy tarkibiy qismlarga ega. Bazaviy resurslar salohiyati tarkibiga tabiiy resurs, tabiiy-iqlim, iqtisodiy-geografik, demografik salohiyat kiradi. Funktsional salohiyatga mehnat, ishlab chiqarish, moliyaviy, infratuzilmaviy, tadbirkorlik, tashqi iqtisodiy, me'yoriy-huquqiy va uslubiy salohiyat mujassamlangan. Rezerv salohiyati ilmiy-texnikaviy, intellektual salohiyat, ijtimoiy, investitsion, innovatsion, raqamli salohiyat, tashkiliy va boshqaruv salohiyatni hamda norasmiy iqtisodiyotni o'z

ichiga oladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

- Bo'riyev Sardor Norovich Urganch Davlat Universiteti mustaqil tadqiqotchisi / Буриев Сардор Норович, независимый исследователь Ургенчского государственного университета / Buriev Sardor Norovich, independent researcher at Urgench State University

► sardorburiev@gmail.com

■ 0009-0004-7584-8624

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947- son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.
- [2]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 1 mayda PQ-4702-son "Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishni reyting baholash tizimini joriy etish

to'g'risida"gi qarori.

- [3.] Мальтус Т.Р. Опыт закона о народонаселении. Перевод И.А. Вернера.М., 2005.
- [4.] Muxammadiyeva Yu.Yu. ECONOMIC ANALYSIS OF THE REGION'S POWER TO ATTRACT FOREIGN INVESTMENTS. JOURNAL OF SCIENCE-INNOVATIVE RESEARCH IN UZBEKISTAN. 239-243
- [5.] Muxammadiyeva Yu.Yu. Mintaqa salohiyatidan samarali foydalanishda bozor iqtisodiyotining roli. Biznes-ekspert №12-2023 (43-45)